INKLUZIVNÍ KULTURA ŠKOLY: DIVERZITA A KAŽDODENNOST PŘÍPADOVÁ STUDIE ŠKOLY

INCLUSIVE SCHOOL CULTURE: DIVERSITY AND EVERYDAY LIFE CASE STUDY OF ONE SCHOOL

Lenka Ďulíková[1], **Markéta Sedláková**[1], **Miroslav Bielik**[1]

[1] Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta, MU, Brno

Abstrakt

Příspěvek představuje etnografickou sondu do vybrané základní školy s cílem odhalit fungující inkluzivní strategie, které jsou součástí kultury školy. Data byla sbírána prostřednictvím zúčastněného pozorování a rozhovorů s vybranými aktéry školy. Zaměřujeme se na zkušenost s diverzitou a vzdělání v oblasti inkluze. Vybraná škola má dlouholetou zkušenost s individualizací potřeb všech aktérů školy, což vytváří senzitivní vzdělávací ekosystém. Diverzita je tam každodenní zkušeností. Vnitřní motivace k dalšímu sebe-vzdělání pomáhá učitelům efektivně praktikovat inkluzi.

Klíčová slova: *inkluze, etnografie, diverzita, vzdělání, Situační analýza*

Abstract

The paper presents the results of ethnographic research on effective inclusive strategies that are part of the school culture in the given elementary school. Observations and interviews with school personnel were the sources of the data. This paper focuses on experience with diversity and training in inclusive aspects of education. The given school has a long-term experience with heterogeneous school actors' needs, which create a sensitive educational ecosystem; thus the diversity is an everyday experience. Various forms of training support teachers' ability to effectively manage inclusive education.

Keywords: *inclusion, ethnography, diversity, education, situation analysis*

1 Úvod

Inkluzivní vzdělávání se stalo v posledních desetiletích mezinárodním trendem. Existuje několik konceptualizací inkluze. První směr se zaměřuje na osoby se

speciálními vzdělávacími potřebami, druhý na skupiny s rizikem exkluze, další zdůrazňují vzdělání pro všechny. V tomto příspěvku pracujeme s inkluzí napříč těmito koncepcemi. Navazujeme na Floriana (2019), který navrhuje rozlišovat mezi speciálním (pro jedince se SVP) a inkluzivním (pro marginalizované skupiny) vzděláváním, přičemž se přikláníme k vzájemné komunikaci těchto dvou diskurzů spíše než jejich polarizaci.

2 Teorie

Učitelé, kteří věří, že všechny děti se mohou vzdělávat a podle tohoto přesvědčení organizují svojí pedagogickou praxi, jsou jedním z předpokladů dobré inkluze (Florian, 2019). Zkušenosti s výukou žáka či kontaktem s ostatními učiteli, kteří se vyznačují jinakostí jsou faktory, které pozitivně ovlivňují postoje učitelů. Profesní příprava učitelů má potenciál takový kontakt a zkušenosti poskytnout. Pro fungující inkluzi je vzdělání učitelů zásadní (Tristani & Bassett-Gunter, 2020). Nicméně v oblasti inkluzivního vzdělávání není vzdělání v kurikulu budoucích učitelů samozřejmostí. V ČR je na některých fakultách stále kladen důraz na profesní odbornost. Učitel by měl být tedy především odborníkem na daný předmět a implicitně se předpokládá, že práci s konkrétními žáky se budoucí učitel naučí později v praxi (Mareš, 2019). V současné situaci stoupající heterogenity žáků je ovšem žádoucí připravovat učitele a poskytovat jim zkušenosti s diverzitou, která je ve třídách potenciálně čeká.

3 Metodologie výzkumu

Data byla sbírána v letech 2019–2020 na škole, která má přes 400 žáků. Celkově se jednalo o více jak 100 hodin zúčastněného pozorování a 5 hloubkových polo-strukturovaných rozhovorů. Výzkumné zaměření bylo situační a vycházelo z principů interakčně vytvářené sociální reality. Pro účely analýzy dat byla použita Situační analýza (dále jen SA) (Clarke, 2019). SA zanechává paradigma kauzálního determinismu a zaměřuje se na interpretaci interakcí, což umožňuje lépe sledovat proměnlivost sociálních elementů. Základní jednotkou analýzy je situace, která je charakteristická množinou všech elementů ovlivňujících zkoumaný fenomén. V našem případě byla v centru implicitně (např. ve formě zamlčovaných diskurzů) i explicitně konstruovaná každodennost školy a její pojetí inkluze.

4 Výsledky

Prostřednictvím relační mapy jsme identifikovali dva klíčové elementy, které tvoří jádro inkluzivních strategií přítomných na vybrané škole. Prvním element zahrnuje *zkušenost s diverzitou*, která umožňuje přijetí individuality jedince. Vybraná škola se dlouhodobě věnuje vzdělávání dětí se specifickými poruchami učení a zakládá si tak na rozmanitosti a individualitě žáků. Paradoxně tento její proinkluzivní přístup vytváří v očích veřejnosti nedůvěru v kvalitu instituce pro „běžné" žáky a naopak vysokou míru důvěry pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Situace ukazuje na disparátní pojetí inkluzivní filosofie ve veřejném mínění, které prostupuje do každodennosti školy.

Druhý element zachycuje důležitost *vzdělávání* v tématech proinkluzivních strategií v edukaci. Element zachycuje motivaci učitelů se dále sebe-vzdělávat, ale i potřebu inkluze v kurikulu pregraduální přípravy učitelů.

5 Závěry a diskuze

Zkušenost učitelů s diverzitou a vzdělání v inkluzivních tématech se ukazují jako přemosťující prvky pro inkluzivnější fungování školy. Dlouhodobá zkušenost školy s heterogenní skupinou žáků se stala každodenní zkušeností a sociální normou. Historicky podmíněný inkluzivní diskurz vybrané instituce podpořil proinkluzivní transformaci školy do budoucna. Zkušenost aktérů školy s diverzitou v dlouhodobém vývoji se ukazuje jako stěžejní prvek pro formování přesvědčení veřejnosti i kultury školy. Pregraduální i další vzdělání v tématech souvisejících s inkluzí se ukazuje být důležitým prostředkem. Je třeba rozvíjet kompetence učitelů v oblasti inkluzivní pedagogiky (Haug, 2017).

Mezi speciálním a inkluzivním vzdělávání je někdy zřetelný (i v ČR) nesoulad. Ve vybrané škole se ale ukazuje, že tyto dva směry by měly být v součinnosti ke prospěchu všech. Pokud aktéři školy vnímají diverzitu jako přirozenou součást života školy, potažmo své každodenní sociální reality.

Poděkování

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu Grantové agentury ČR Cesty k inkluzivní škole 21. století: etnografický přístup (GA19-13038S).

6 Literatura

Clarke, A. E. (2019). Situational analysis as a critical interactionist method. In Jacobsen, M., H., *Critical and Cultural Interactionism. Insights from Sociology and Criminology.* London: Routledge.

Florian, L. (2019). On the necessary co-existence of special and inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*, *23*(7–8), 691–704. https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1622801

Haug, P. (2017). Understanding inclusive education: ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, *19*(3), 206–217. https://doi.org/10.1080/15017419.2016.1224778

Mareš, J. (2019). Znalost zvláštností žáka: Vynořující se téma. *Školský Psycholóģ/Školní Psycholog*, *20*(2), 2–21.

Tristani, L., & Bassett-Gunter, R. (2020). Making the grade: teacher training for inclusive education: A systematic review. *Journal of Research in Special Educational Needs*, *20*(3), 246–264. https://doi.org/10.1111/1471-3802.12483